О.А. Дерев'янко, А.А. Тронь

СЕМАНТИКА ГРАНИЧНОСТІ / НЕГРАНИЧНОСТІ У КОНТЕКСТІ КРАТНОСТІ

Проблеми, пов'язані з категорією аспектуальності, її складниками та засобами вираження, привертають особливу увагу лінгвістів – Б. Баліна (1979), О. Бондарка (1987, 1996), І. Долініної (1987), Г. Золотової (2001), Ю. Князєва (2005), Н. Козінцевої (1991), А. Комарової (1988), Ю. Маслова (1984), В. Плунгяна (1998, 2003), С. Швачко (1981), В. Храковського (2006), З. Вендлера (1967), Г. Веркюля (1993), Д. Дауті (1992), Б. Комрі (1976) та інших. Однак категоріальні параметри кратності – одного з відтінків аспектуального значення, яке є складовою частиною універсальної поняттєвої категорії аспектуальності, ще й досі остаточно не визначені. Невивченими залишаються окремі аспекти функціонально-семантичної категорії кратності, її місце у парадигмі аспектуальних категорій, зв'язок категорії кратності та граничності.

Формалізація аспектуальних конструкцій в англійській мові є складною, оскільки категорія виду в ній не має чіткого граматичного вираження, а знаходить своє відображення у розгалуженій системі аспектуальних родів дії, до яких належить і кратність. Особливість аспекту в англійській мові полягає у тому, що він представлений великою кількістю категорій, які характеризують спосіб перебігу дії у часі за допомогою різнорівневих мовних засобів. Так, аспектуальний аналіз, який описує ситуацію «зсередини», дозволяє виявити значення тривалості / кратності, повторюваності, фазовості, граничності, результативності та інших властивостей перебігу дії у часі. Мета статті полягає у дослідженні взаємозв'язку категорії кратності та граничності.

Відомо, що аспектуальний характер дієслова виражається у його граничності / негранічності [±telic]. Незважаючи на те, що категорія граничності є дуже важливою для аспектуальної класифікації, існують суперечності у її тлумаченні. Зокрема, Б. Комрі вважає граничною ситуацію,

яка позначає процес, що триває до певного моменту часу [2, с. 46]. К. Сміт асоціює категорію [±telic] із наявністю чи відсутністю природної (внутрішньої) межі. Тобто ознака [+telic] передбачає внутрішнє обмеження, тоді як [- telic] – довільне (умовне) обмеження [4]. На думку О. Бондарка, граничність як «значення повноти (вичерпності) фіксованим даним дієсловом проявом дії у часі» [1, с. 125] часто є основою аспектологічних досліджень. К. Тенні визначає граничність як «здатність будь-якої події мати визначене, чітко виражене, природне завершення у часі» [5, с. 135]. Поняття *граничності / негранічності* трактуємо згідно з поширеною у сучасній лінгвістиці точкою зору щодо наявності чи відсутності внутрішньої межі у розвитку дії.

Кратність – це аспектуальне значення, яке відображає внутрішні властивості дієслова та характеризує дієслівні лексеми за кількістю «крат» (таке кількісне значення властиве дієсловам, які виражають квантитативні процеси – дії, що можуть перериватися, поновлюватися і повторюватися). Оскільки категорія кратності не характеризується повторюваністю, вона стосується властивості деяких дієслів позначати дію як один окремий акт її реалізації, вважаємо кратність граничною дією. Основними засобами вираження кратності є мультиплікативні та семельфактивні дієслова, до яких відносимо звуконаслідувальні дієслова, RL-дієслова та сталі дієслівно-субстантивні сполучення типу *to give a glance*, що є компонентами функціонально-семантичного поля кратності. Мультиплікативи – це аспектуальний клас дієслів, які позначають дії, співвідносні з неоднократним вживанням семельфактивів, тобто виражають серію ідентичних повторюваних квантів. Мультиплікативність позначає граничну монотемпоральну множинність повторюваних мікроситуацій з одними і тими ж учасниками. У сфері дієслова значення мультиплікативної неоднократності реалізується здебільшого за допомогою багатоактних дієслів.

На думку деяких дослідників (О. Бондарка, Ю. Маслова та ін.), зі значенням кратності вільно поєднуються всі дієслова, які виражають граничні процеси (*to come, to bring*), оскільки для них природними є запитання: «Як

часто?», «Скільки разів?» – і відповідні відповіді на них: *every day, several times*. Ці дієслова, як стверджують вчені, без обмежень вживаються у реченнях з обставинами, що лексично виражають багатократність. Наприклад: *I visited her **every day** during the rest of her short life* (J. Austen). Вважаємо, що йдеться про ітеративний аспект, який у вітчизняній лінгвістиці розглядається як такий, що перш за все характеризує дію з точки зору її кратності. Поділяючи думку зарубіжних дослідників (Р. Гаррісона, Б. Левіна (1993), З. Хіао, А. МакЕнері (2002), К. Сміт (1997) та ін.), розмежовуємо дані категорії, тобто **ітеративність** та **багатократність**. На нашу думку, **ітеративний аспект** (iterative) вказує на те, що дія повторюється багато разів знову і знову та є необмеженою в часі, наприклад: *There was one noise he kept hearing **again and again** on his travels that intrigued him* (S. McDonald). Деякі лінгвісти називають цей аспект ще й **фреквентативним** (frequentative), інші – виділяють останній окремо, зазначаючи, що він виражає дію, яка повторюється з високою частотністю [3, с. 5].

Дієслівні засоби вираження категорії кратності представлені в англійській мові групою предикатів, які, за класифікацією К. Сміт, належать до класу **семельфактивів.** Учені по-різному називають ці предикати, зокрема *точкові, миттєві, пунктиви* тощо. Чітких критеріїв розмежування цих понять немає, що часто призводить або до їх повного ототожнення, або до нашарування один на одного. На нашу думку, варто об'єднати ці значення терміном «семельфактив». Вважаємо, що семельфактивні дієслова характеризуються семою кратності у своїй семантичній структурі і здатні виражати дане значення незалежно від форми, у якій вони зустрічаються. Так, семельфактивне дієслово ***jump*** не може позначати одну дію, що триває протягом тривалого періоду часу. Так, у реченні *The boy **jumped** all day* мова йде про велику кількість стрибків, виконаних хлопчиком, а не про стрибок довжиною «в цілий день». Тому для миттєвих дієслів процес дії є ланцюжком однакових актів, що розірвані між собою часовими інтервалами різної довжини, як-от: *The two boats rubbed and banged at the gunwales, and when*

Pascoe, a Cornish giant if ever there was one, ***jumped from one to the other****, both craft rocked violently* (C. Gidley).

Семельфактивний аспект (semelfactive) вказує на одиничний прояв традиційно мультиплікативної ситуації, наприклад, один стук у двері. Дієслова, які належать до даного класу, мають ознаку динамічності, не передбачають наявності просторової кінцевої точки і не виражають результативності. Вони можуть виступати як один окремий акт дії або як її багаторазове повторення. Порівняйте: *The great door* ***clanged*** *behind him* (Ch. Dickens) і *At every step the bell* ***clanged*** (R. Stevenson). Події, які передаються «точковими» дієсловами типу ***to kick, to hit,*** є настільки короткими за своєю тривалістю, що, перш ніж суб'єкт усвідомлює, що відбувається, дія вже завершилася. Такі ситуації здебільшого позначає простий минулий час, тоді як вживання даних дієслів у прогресиві надає дії мультиплікативного значення, тобто вказує на її багатократну реалізацію, напр.: *The Ford behind had switched on its lights and its right-hand indicator* ***was blinking*** (D. Rutherford) та *Cranston* ***suddenly blinked*** (P. Harding). К. Сміт зазначає, що для миттєвих ситуацій ознака граничності не характерна. Однак дане питання є дискусійним, оскільки без наявності внутрішньої межі семельфактиви не могли б вживатися мультиплікативно. Так, однократність, яка позначається в англійській мові семельфактивами, розглядають як кількісну характеристику дії, яка є специфічною саме для роду дії, а не для видової пари. У реченнях із предикатом однократності дії встановлюється кількісне обмеження або межа. Крім того, у семантиці однократних дієслів нема вказівки на те, що дія у своєму розвитку наблизилась до межі, за якою вона себе вичерпала і не може більше повторюватися. Дія, яка позначається семельфактивами, має лише обмеження у межах однієї кратної дії. Багатократна ситуація, яка складається із однотипних миттєвих ситуацій, здатна в аспектуальному плані виступати як однократна тривала ситуація, тобто розчленовуватися на складові частини. Ситуація, яка не є миттєвою (тобто здатна поділятися на фази), може бути представлена як така, що не має тривалості: використовуючи не-миттєве дієслово з яким-небудь із

аспектуальних показників нетривалості, мовець повідомляє, що дана ситуація почалася, продовжувалася, завершилася, не протиставляючи жодну з цих фаз іншій. Крім того, слід розмежовувати **семельфактивний** (semelfactive) та **симульфактивний аспекти** (simulfactive). Так, перший вказує на те, що є тільки один «прояв» звичайно ітеративної ситуації, наприклад: *a single knock at the door*, а симульфактивний позначає зазвичай тривалу чи багатофазову дію, яка є спресованою і відбувається миттєво, тобто «all at once» or «in one fell swoop» («одним махом») [3, с. 5]. Порівняйте: *The screen **flashed** one final time* (M. Banks) та *The headlights **flashed** for a moment and then faded* (G. Martin).

Отож, кратність – це аспектуальне значення, яке відображає кількісні характеристики способу перебігу дії, позначає граничну монотемпоральну множинність чи одиничність дії. Основними засобами вираження кратності є мультиплікативні та семельфактивні дієслова, до яких відносимо звуконаслідувальні дієслова, RL-дієслова та сталі дієслівно-субстантивні сполучення типу to give a glance. Диференційною ознакою семантичної структури речень із предикатами кратності та ітеративності є граничність. На відміну від ітеративності, кратність є граничною дією.

Література

1. Бондарко А. В. Проблемы грамматической семантики и русской аспектологии / А. В. Бондарко. – СПб. : Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1996. – 220 с.

2. Comrie B. Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems / B. Comrie. – London : CUP, 1976. –142 p.

3. Harrison R. Verb Aspect [Електронний ресурс] / R. Harrison. – Режим доступу до статті: www.rick.harrison.net/langlab/aspect.html.

4. Smith C. The Parameter of Aspect / C. Smith. – Dordrecht / Boston / London: Kluwer Academic Publishers, 1997. – 165 p.

5. Tenny C. L. Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface / C. L. Tenny. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1994. – 327 p.